

Tapani Laine
Bahtin ja ”ihmisen kuva”

Bahtinin muistikirjassa vuodelta 1943 on merkintä: ”Ihmisen kuva kaiken kauno-kirjallisuuden keskeisenä kuvana. Suuntautuminen tämän kuvan luomiseen, kirjallisuuden etiikka.” (SS 5, 69)¹ Tämä eettinen intentio kiteyttää sen mitä tekemistä Bahtinilla on ylipäätään ollut ”kirjallisuudeksi” mielletyn kulttuurisen toiminnan kanssa. ”Ihmisen kuva” ei tarkoita Bahtinille mitä tahansa kuvaa tai kuvaamista, vaan hänen tavoitteenaan on eksistentiaalisten ”olemisen muotojen” ei-käsitteellinen jäsentäminen. Tämä tulee näkyviin muun muassa 1960-luvun alun muistiinpanoissa:

Kirjallisuus luo aivan erityisiä ihmisen kuvia, joissa minä ja toinen liittyvät toisiinsa erityisellä ja ainutkertaisella tavalla: minä toisen ja toinen minän muodo(i)ssa. (SS 5, 352)

Minän ja toisen arvovastakohtaan ankkuroitu ”ihmisen kuva” tarkoittaa nimenomaan ainutkertaisen yksilöllisyyden ja tämän yksilön sisäisyyden, toisin sanoen sisäisen vapauden filosofiaa. Bahtin kehitteli tätä ensin Nevelin kiistoissa² suullisesti ja sitten kirjallisesti Vitebskin kauden käsikirjoituksissa. Samalla hän asetti kyseenalaiseksi sellaisen ”ihmisen idean”, jossa minän ja toisen olemisen konkreettinen ainutkertaisuus katoaa kaikkien ihmisten abstraktiin tai käsitteelliseen samanlaisuuteen. Bahtin on esittänyt jälki-kierkegaardilaisen etiikkansa keskeiset ajatukset Nevelissä, mutta Kierkegaardin ”subjektivismista” poiketen Bahtin on puolustanut eettisen subjektiveitin muotojen objektiivisuutta sekä hahmotellut niiden kuvaamisen fenomenologiaa.³

Sen sijaan Bahtinin keskeisin kiistakumppani Matvei Kagan ei ole lainkaan käsitellyt Bahtinia, vaan tyrmännyt koko ajatuksen eettisen subjektin deskriptiivisestä fenomenologiasta: ”Mystinen fenomenologia jää kuitenkin tässä suhteessa hedelmättömäksi. Fenomenologian ongelma ei ole objektiivisessa todellisuudessa, vaan psykologian alueella.” (Kagan 1921, 148) Se ”objektiivinen todellisuus”, johon Kagan uus-

toiselle sellaisenaan, Hän löytää ja vahvistaa toisen täysin omat arvot. Hänelle kaikki ihmiset jakautuvat Hänen omaan ainutkertaisuuteensa ja kaikkiin muihin ihmisiin: Hän antaa armon ja toiset saavat sen, Hän on Pelastaja ja kaikki toiset ovat pelastettavia, Hän ottaa kannettavakseen syntien sovituksen taakan ja kaikki toiset vapautetaan tästä synnin taakasta. Tämän vuoksi kaikissa Kristuksen normeissa asetetaan vastakkain minä ja toinen: itselle absoluuttinen uhri ja toiselle armo. (SS 1, 133)

Dostojevski-kirjan ensimmäisessä painetussa versiossa Bahtin liitti ”ihmisen kuvan” suoraan ideaalihahmo Kristukseen. Itse asiassa tämä Kristus-idea on ollut Dostojevski-hankkeen tärkeimpiä lähtökohtia. Kun rekonstruoidaan Bahtinin Dostojevski-työn ensimmäinen käsikirjoitusversio vuodelta 1922, on Dostojevskin muistikirjasta lainattu sitaatti, jota Bahtin käyttää myös vuonna 1929 kirjan luvussa *Idea Dostojevskilla*, kiistatta koko luvun ydin.

Dostojevskia käsittelevän kirjan alkuversion kirjoittamisen lisäksi Bahtin on pitänyt Vitebskissä luentoja venäläisestä kirjallisuudesta. Näiden luentojen intentio ei ole ”kirjallisuustieteellinen”, vaan ne kuuluvat nimenomaan Bahtinin uskonnollis-eettiseen hankkeeseen. Bahtinin intentio näkyy myös siinä, että hän käyttää näissä luennoissa oman ”teon arkkitehtoniikkansa” termistöä. Melkoinen yllätys seuraa, kun Bahtin jatkaa vuonna 1925 Leningradissa näitä luentoja ja aloittaa Dostojevskista. Tässä luennossa Bahtin ei enää käytä arkkitehtonista terminologiaa eikä sen jälkeen muissakaan luennoissa. Sen sijaan uskonnollis-eettinen intentio säilyy etenkin Dostojevski-luennossa vahvana. Vuonna 1929 ilmestyneen Dostojevski-kirjan anomaliat ja sisäiset ristiriidat samoin kuin vuoden 1925 luennon uudet ongelmakohdat antavat runsaasti aineksia Bahtinin koko 1920-luvun Dostojevski-hankkeen yksityiskohtaiseen filosofiseen rekonstruktioon, mutta se on aivan oma erityinen tehtävänsä.

Myös se, miten Bahtin 1960-luvun alussa kehittää ajatusta ”ihmisen kuvasta” Dostojevski-kirjan uuteen versioon tähtäävässä työaineistossa, tarjoaa näkökulman siihen, mitä Bahtin yritti jo 1920-luvulla. Tämä itse asiassa on hänen koko Dostojevski-hankkeensa mieli. 1960-luvulla muotoilu ”ihmisen kuva” on Bahtinilla selvästi ”sekulaarisemmassa” käytössä kuin ennen, mutta se on luonteeltaan edelleen vahvasti eettinen. Ihmisen kuva tarkoittaa sellaista dynamiikkaa, joka ei missään tapauksessa ole muunnettavissa käsitteeksi kadottamatta inhimillisen olemisen mieltä. Bahtin alkaa tässä aineistossa puhua ihmisen kuvan aivan uudesta rakenteesta, jossa ”täysimerkityksinen vieras tietoisuus” pääsee Dostojevskilla kaikessa ehtymättömydessään esiin. Bahtinin mukaan edes kuolema ei ammenna tällaista ihmistä loppuun, vaan tekijä luo tällaista sankaria niin kuin sisäisesti vapaata ihmistä:

Hän ei voi antaa heille lopullisia rajoja, sillä hän on löytänyt heistä jotain, mikä ei ole ulkoapäin loppuun ammennettavissa. Hän löysi sen, mikä erottaa persoonan kaikesta siitä mikä ei ole persoona. Persoonan yli ei ole olemisen valtaa. Tällainen on taiteilijan ensimmäinen *keksintö*. (SS 5, 340)

olon tapahtumassa, on välttämätöntä ruumiillistua. Jokainen arvottaminen on yksilöllisen aseman ottamista olemassaolossa; jopa Jumalan piti inkarnoitua voidakseen antaa armon, kärsiä ja antaa anteeksi, ikään kuin laskeutua abstraktista näköpisteestään oikeudenmukaisuuteen. (SS 1, 198)

1960-luvun alun aineistossa Bahtin jatkaa konkreettisen minuuden ongelmasta ja toistaa lähes sanatarkasti sitä, mitä hän esitti Vitebskin kauden käsikirjoituksissa:

Jokainen ihminen on minä-itselleen, mutta konkreettisessa ja toistumattomassa elämän tapahtumassa minä-itselleni olen yksin minä, ja kaikki muut ovat vain toisia minulle. Tätä ainutkertaista ja korvaamatonta positiota ei maailmassa voi kumota käsitteellisen, yleistävän (ja abstrahoivan) tulkinnan avulla. (SS 5, 354)

Tällä kertaa Bahtin ei kuitenkaan jatka minuudeksi tulemisen vaatimuksesta etiikan perusteena, vaan alkaa puhua ”minän ja toisen vyöhykkeistä”. Itse asiassa myös tämän yrityksen mielenä on kuitenkin persoonaksi tuleminen ja (toisen) objektiksi asettumisen negaatio:

Mitä lähempänä kuva on minä-itselleni vyöhykettä, sitä vähemmän siinä on objektina olemista ja loppuun ammentamista, sitä enemmän siitä tulee *persoonan kuva*, vapaa ja ehtymätön. (SS 5, 356)

Itse asiassa tämä *persoonan kuva* on uusi muotoilu oman sanomisen ensisijaisuudelle sekä toisen että omaan sanottuun nähden. Tätä Bahtin tosiasiaa kehitteli Dostojevski-kirjansa ensimmäisessä editiossa, mutta minkä mielen hän kadotti ”sanan tyyppien” luokitukseen. Sankarin omassa ”sanassa” toimivaa persoonan kuvaa Bahtin tarkoittaa tässäkin: hän tarkoittaa nimenomaan verbaalia kuvaa ja sen dynamiikkaa: ”*Persoonan kuva* (ts. ei objektina oleva kuva, vaan sana).” (SS 5, 360) Tälläkään kertaa B ei kuitenkaan käsittele asiaa tarkemmin.

Yksi olennainen näkökulma kuitenkin tarkentuu hieman myöhemmin, kun Bahtin palaa jälleen ihmisen kuvan dynamiikkaan ja siihen, miten se eroaa ihmisen käsitteestä:

On välttämätöntä huomauttaa että ihmisen *taiteellinen* tietäminen eroaa jyrkästi ja periaatteellisesti ihmisen abstraktista tietämisestä, *ihmisen kuva* eroaa perin pohjin *ihmisen käsitteestä*. Kuva ei voi olla neutraali minän ja toisen muotoihin nähden (näihin koordinoiviin suhteisiin) eikä voi abstrahoitua näistä muodoista. Kuva näkee ja esittää ihmisen sekä *sisältä* (minä-itselleni) että *ulkoa* (toiselle ja toisen kannalta, loppujen lopuksi tekijän kannalta ja tekijälle), omassa näköpiirissään ja vieraassa näköpiirissä, loppujen lopuksi tekijän näköpiirissä. Me olemme sekä siinä että sen ulkopuolella. (SS 5, 366)

Juuri ”taiteellinen tietäminen” on Bahtinille persoonan konkreettista tietämistä ja vastaa siksi hänen jälki-kierkegaardilaista etiikkaansa (myös Bahtinin sanasto vastaa tässä suoraan 1920-luvun alkupuolen arkkitehtoniikan kieltä). Ottamalla käyttöön muotoi-

Viitteet

¹ Merkintä SS tarkoittaa Bahtinin *Sobranii sotšinenie* (Kootut teokset) editiota.

² Bahtin-tutkimuksessa on yleensä kuvitelu ns. Nevelin piirin olleen jokin ”samoinajattelijoiden” joukko, vaikka kaikki käytettävissä oleva aineisto kertoo armoittomasta kiistasta, ennen muuta Bahtinin ja Kaganin välillä.

³ Vertailukohdaksi kannattaa ottaa uuden Kierkegaard-tutkimuksen mielekäs tapa lukea Kierkegaardin filosofiaa ”prosessuaalisesti” konkreettisen subjektiviteetin filosofiana. Ks. Grøn 1997.

⁴ ‘Man’ viittaa Heideggerin ”das maniin”.

Lähteet

BAHTIN, MIHAIL 2003: *Sobranije sotšinenii tom 1*, Moskva: Russkie slovary.

BAHTIN, MIHAIL 2000: *Sobranije sotšinenii tom 2*, Moskva: Russkie slovary.

BAHTIN, MIHAIL 1997: *Sobranije sotšinenii tom 5*, Moskva: Russkie slovary.

GRØN, ARNE 1997: *Subjektivitet og negativitet*. København: Gyldendal.

KAGAN, MATVEI 1921: Kak vozmožno istorija? (iz osnovnyh problem filosofii istorii) *Zapiski Orlovskogo gos.un-ta*. Orel, 137-192.

KAGAN, MATVEI 1922: German Kogen 4 ijulja 1842 g. - 4 aprelja 1918 g. *Nautšnyje izvestija. Moskva [Akademičeskogo tšentra Narkomprosa]*, sb. 2, 110-124 (Filosofija – Literatura – Iskusstvo), (kirjoitettu Nevelissä – ehkä loppukevästä 1918).

KOMAROVIC, VASILI 1934: Neue Probleme der Dostojewskij-Forschung 1925-1930. Teil 2. *Zeitschrift für slavische Philologie*. Bd. 11, ½.